

O tipăritură veche puțin studiată: Șapte Taine a Besearicii (Iași, 1644)

Dr. MIHAI ALIN GHERMAN
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Abstract

A Less Studied Old Print: Șapte Taine a Besearicii (Iași, 1644)

The development in the first half of the 17th century of the printing in the Romanian Countries was carefully and widely studied by researchers, since many of these texts had an important impact upon the whole Romanian culture, most of them now having many modern editions and an impressive number of studies.

*Șapte Taine a Besearicii was printed in 1644, in Iași, between the 2 important prints: **Carte românească de învățătură /Cazania** (1643) and **Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești** (1646). Smaller in size than the two mentioned above, it has received less attention, one of the reasons being probably the fact that it was hard to identify its destination. A large part of the work is a thematic selection, according to the seven sacraments of the church, from the **Pravila aleasă**, translated more than a decade before by Eustratie logofătul. Each of the seven sacraments is introduced by a section of dialogued catechism, consisting of questions and answers. Therefore, the print seems to be a systematic affirmation of the Orthodox Church tradition according to the seven sacraments.*

Keywords: *prints, Orthodox Church, the Seven Sacraments, Șapte Taine a Besearicii*

Dezvoltarea din prima jumătate a veacului al XVII-lea a tiparului în Țările Române s-a bucurat de o atenție sporită din partea cercetătorilor, în situația în care multe din aceste texte (și este suficient să ne gândim la **Carte românească de învățătură** a mitropolitului Varlaam în Moldova, la **Îndreptarea legii** în Țara Românească și la **Noul Testament de la Bălgrad** în Transilvania) au avut un impact important asupra întregii culturi românești, majoritatea textelor bucurându-se de mai multe ediții moderne și de un număr impresionant de studii.

Tipăriturile care au fost imprimate în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea toate au fost imprimate „cu învățătura și cu toată chibțuiala mării sale Ioan Vasilie voievod în țiparul cel domnesc în târg la Iași,” spre deosebire de situația din Țara Românească, unde, pe lângă lucrările imprimate în mai multe localități sub patronajul lui Matei Basarab, au fost tipărite și difuzate unele și din inițiativa unor ierarhi bisericești sau chiar - este cazul lui Udriște Năsturel - a unui om de cultură, sftenic și rudă a voievodului.

Tipărită între două lucrări care s-au bucurat de o atenție sporită din partea cercetătorilor, respectiv *Carte românească de învățatură (Cazania)* a mitropolitului Varlaam¹ (1643) și *Carte românească de învățatură de la pravilele împărătești* (1646) *Șapte taine a besearecii* (1644) nu s-a bucurat, de departe, de atenția acordată celorlalte două lucrări.² De dimensiuni mai modeste (spre deosebire de celelalte, imprimate *in folio*, ea a fost tipărită în formatul *in quarto* și având circa 350 de pagini), ea a fost privită pe rând ca o lucrare teologică dogmatică,³ dar și ca o pravilă,⁴ iar alții, precum Mircea Păcurariu, considerând că lucrarea îmbină ambele caracteristici: „Era o *explicare a celor Șapte Taine, sub formă catehetică, adică întrebări și răspunsuri. Se aseamănă și cu o pravilă, căci fiecare taină*

¹ Masivul studiu introductiv semnat de Dan Zamfirescu la recenta ediție a *Cărții românești de învățatură* (transcrierea textului îi aparține Stelei Toma); București, Editura Roza Vânturilor, 2012-2013, dovedește elocvent că este o sinteză omiletică originală a mitropolitului Varlaam.

² O recentă ediție, *Șapte taine a besearecii*, (Iași, 1644), ediție critică, notă asupra ediției și studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu. Cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, având un bun studiu lingvistic, facsimile (din păcate incomplete) și o transcriere corectă pune textul la dispoziția cititorului modern.

³ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904; Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, Minerva, 1980.

⁴ Dumitru I. Găină, *Pravila bisericească de la Iași (Șapte Taine, 1644)* în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXI (1963), nr. 5-6, p. 558-569.

era explicată și pe temeiul canoanelor, cu felurite comentarii din dreptul bizantin și canonic.”⁵

Dificultatea identificării destinației textului a fost, probabil, una din explicațiile majore ale ignorării sale aproape sistematice.

Cercetarea circumstanțelor istorice ale tipăririi cărții poate să aducă unele clarificări, atât asupra încadrării ei din punctul de vedere al conținutului, cât și destinației ei. După sinodul panortodox care a avut loc la Iași în 15 septembrie - 27 octombrie 1642, organizat sub egida Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului și cu generosul sprijin al domnitorului Vasile Lupu, pentru a da un răspuns teologic la *Mărturisirea de credință* atribuită Patriarhului Ecumenic Chiril Lukaris și publicată în 1629 la Geneva în latină și în 1633 în greacă, care contravenea flagrant tradiției Bisericii Răsăritene, soldat cu adoptarea *Mărturisirii ortodoxe de credință* redactată de mitropolitul Kievului Petru Movilă. Textul era nepolemic, afirmând într-un limbaj modern pentru acea epocă în prim plan valorile tradiției ortodoxe.

În timpul unei misiuni diplomatice în Țara Românească, din 1644, Varlaam ia contact cu *Catehismul calvinesc* tipărit la Alba Iulia (Bălgrad) în 1640 pentru atragerea românilor ardeleni - și nu numai a lor - la Reformă. Considerând această carte ca fiind o amenințare la adresa instituției Bisericii, mitropolitul Varlaam convoacă în același an un sobor ortodox panromânesc, la care, pe lângă ierarhii moldoveni, au participat și mitropolitul, episcopii și câțiva egumeni din Țara Românească. Rezultat al dezbaterilor acestui sobor a fost lucrarea lui Varlaam, *Răspuns împotriva catehismului calvinesc*, tipărit în 1645 la Mănăstirea Dealu. Opțiunea pentru tipărirea lucrării în Țara Românească nu ținea de imposibilitatea imprimării lucrării în tiparnița de la Iași, ci era motivată de nevoia de a o face cunoscută în mediu muntean, unde o întâlnește și - credem că nu exagerăm - în mediul transilvan, fapt justificat de bunele relații politice pe care Matei Basarab le întreținea cu principele Transilvaniei, Gheorghe

⁵ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. II, București, 1994, p. 21.

Rákoczi I.⁶ Pentru pregătirea acestui sobor, mitropolitul publică *Șapte taine*, în care se combină o prelucrare a operei retorului grec Toma Teofan Eleavulkos (păreră exprimată de Pandele Olteanu și Mircea Păcurariu) făcută de mitropolitul Varlaam și extrase din *Pravila aleasă* a lui Eustratie Logofătul, ordonate în funcție de cele șapte taine. O mare parte a lucrării este o selecție tematică în funcție de cele șapte taine a unor articole din *Pravila aleasă*, tălmăcită cu mai mult de un deceniu înainte de Eustratie Logofătul.

Fapt unic între tipăriturile vechi, lucrarea conține o prefață, semnată de mitropolitul Varlaam și o postfață care îi aparține lui Eustratie. Predoslovia, semnată $\sigma\mu\epsilon\rho\eta\nu\epsilon\iota \ \omega\alpha\rho\lambda\alpha\alpha\mu \ \alpha\rho\acute{\xi}\ \epsilon\pi\$\sigma\omicron\pi\ \iota \ \mu\iota\ \rangle\omicron\pi\omicron\lambda\iota\ \sigma\delta\ \alpha\beta\sigma\kappa\omicron\iota$ ⁷ (În slavonă: „Smeritul Varlaam arhiepiscop și mitropolit al Sucevei”) dar este, după formula introductivă, atribuită domnitorului: „*Cu mila lui Dumnedzău, Ioan Vasilie Voievoda, domnul Țării Moldovei.*” Ea începe cu o pledoarie pentru respectarea tradiției și a lecturii în spiritul său a textului biblic: „*De iaste lumina carea iase și pourceade de la soare, de lumineadză și arată lucrurile pre lume mai vartos prețul mărgăritariului și a pietrilor celor scumpe, prealuminate și cinstite și milostive doamne, cu mult mai vartos lumina și soarele cel drept - Domnul nostru Isus Hristos au luminat Beseareca Sa înaintea ochilor a tot rodul omenesc, cum ca să poată vedea și să cunoască fiecare prețul odoarălor ei, nu de mărgăritariu și de pietri scumpe, ce-s lucrure moarte, ce de lucrure vii, ce-s mai scumpe decât mărgăritariul și pietrile ceale scumpe, carile nu numai ochii trupești, ce și ochii sufletești veselesc, cu veselie veacinică și netrecută și deșteaptă pre om întru viața fără de moarte.*”⁸ Enumerând câteva ocurențe ale cifrei șapte în textul biblic („Pre

⁶ Supoziția noastră este justificată de imprimarea lucrării *Scutul catichizmușului, cu răspuns den Scriptura Svântă împotriva răspunsului a doao țări fără Scriptură Svântă*, tipărit la Alba Iulia (Bălgrad) în 1656, care este o replică calvină la *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* a mitropolitului Varlaam.

⁷ În slavonă: „*Smeritul Varlaam arhiepiscop și mitropolit sucevean [=mitropolitul Sucevei]*”.

⁸ *Șapte taine*, p. II^r-II^v.

șapte stânci iaste întărită casa înțeleptului,⁹ „că șapte ceate sânt a Besarecii, cum le numără Pavel apostol:¹⁰ Întâi apostolii, ai doi prorocii, a treia învățătorii, a patra făcătorii de ciudese, a cincea vendecătorii de boale, a șasea îndireptătorii, a șaptea tâlmăcii limbilor. Dup-acea de șapte ori într-o dzj să laudă Dumnedzău, cum spune David proroc, cu șapte bucine în șapte zile cădzură zidurile Ierihonului,¹¹ șapte cuconi născu Anna cea stearpă, maica lui Samoil proroc.¹² Așea într-acela chip, șapte ceate făcu Besareca, șapte roade rodeaște Dubul Svânt, cum dzice Pavel apostol.¹³ Iubovul, bucuriia, pacea, îndelung-răbdarea, credința, blândeățele, oprirea voiei. Șapte daruri sânt a Dubului Svânt, cum spune Isaiia proroc,¹⁴ dar de înțelepciune, de înțeleagere, de știință, de credință, de tărie, de svat, de frica lui Dumnedzău),¹⁵ mitropolitul argumentează necesitatea cunoașterii și recunoașterii celor șapte taine ale bisericii ortodoxe. Tradiția, invocată ca argument, implică în combaterea inovațiilor Reformei: „Și sveașnicul besarecii leagii vechi șapte fufează și șapte făclii avea de ardea. Într-acela chip și Besareca lui Hristos șapte taine are, cu carile ca cu niște lumini luminează și arată toate lucrurile și toate treabele Besarecii noastre, fără de carele tot omul iaste întunecat și nu știe pre ce cale îmblă. Că aceste șapte taine sânt șapte daruri și șapte făclii, de arde și luminează în Besareca lui Hristos pre tot creștinul cătră cunoștința credinții ceii dreapte, carile nu sânt de la altcineva ce-s de la Domnul nostru Isus Hristos arătate și de la svinții apostoli date în Svânta Besarecă,¹⁶ bineînțeles, difuzarea acestor cunoștințe despre cele Șapte Taine este un proiect care urmează să se facă de sus în jos, într-un proces care presupune și o educare a credincioșilor: „Cu adevărat lucru iaste, cât răsare soarele, zărea și lumina lui mainte loveaște în munții cei mari, turnurile și copacii cei înalți luminează, deacii, șesurile și văile, așea într-acela chip, domniia Mării Tale, cu aceste Șapte taine,

⁹ Marginal: πριτ [*Pritcea*= *înțelepciunea lui Solomon*], glava. 9.

¹⁰ Marginal: 1 Corinth. zaceala 153.

¹¹ Marginal: Isus Nav., glava 6.

¹² Marginal: 1 Țar., glava 2.

¹³ Marginal: Galat. Zaceala 201.

¹⁴ Marginal: Isaiia, glava 35.

¹⁵ *Șapte taine*, p. II^v-III^r.

¹⁶ *Idem*, p. III^r-III^v.

carile le-ai scos și le-ai dat în tipariul mării tale, întâi ajunge întru ceata cea înaltă sufletească, întru arbierei și în preoți, de luminează și în dirigătoriia cea lumască în domni și în boiari, deacii și întru cei mai mici ajunge lumina și căldura, de luminează și încălzește pre toți, cătră voia Lui cea svântă, pentru carile cinstea și nărocul cel de sus și netrecut ajung, împreună cu gloatele tuturor svinților întru slava ceriului împărăți cea vestită și bogată, acolo unde împărătesc toți împreună cu Domnul nostru Isus Hristos, a căruia-i slava, cinstea și mărirea întru veaci de veaci.¹⁷

Fiecare din cele șapte taine este introdusă printr-o secțiune de catehism dialogat, constând în întrebări și răspunsuri. Evident, cu siguranță aceste secțiuni catehetice sunt datorate mitropolitului Varlaam, fiind fie o traducere sau prelucrare personală după un catehism ortodox al epocii.¹⁸ Cu excepția secțiunii despre mir, celelalte șapte secțiuni sunt urmate de un număr mai mic sau mai mare de extrase dintr-o lucrare pe care Eustratie Logofătul o tălmăcise cu mai bine de un deceniu înainte, **Pravila aleasă**.¹⁹

Mult mai explicit pentru atitudinea anticalvină este ultima secțiune a tipăriturii, **Pentru dzilele ce sânt dezlegate**, semnată de $\mu\nu\omicron\gamma\omicron\ \gamma\rho\eta\ \nu\epsilon\iota\ \iota\ \iota\sigma\kappa\theta\ \iota\ \rho\alpha\beta\ \epsilon\phi\sigma\tau\rho\alpha\tau\epsilon\epsilon\ \beta\omega\pi\ \lambda\omicron\gamma\omicron\phi\epsilon\tau\ \tau\rho\delta\delta\omicron\ \lambda\ \beta\epsilon\zeta\nu\omicron\epsilon$ (În slavonă: „Mult greșitul și de nici o treabă rob Eustratie biv logofăt [= fost logofăt], iubitor de muncă”). La fel ca mitropolitul, și el vorbește de ocurența cifrei șapte: „Că, pentr-aceaea sânt tocmite sărbătorile ceale mari, să să părăsească omul de toate lucrurile și să margă la besearică să dea laudă lui Dumnedzău și să ceaie de tot ce-i va trebui și trupeaște și sufleteaște. Că de-acolea vine agiutoriu, iară nu de aiurea, după cumu-i scris:²⁰ «Spre măguri, suflete, să ne rădicăm, dincătro vine fie agiutoriu». «Măgurile»

¹⁷ *Idem*, p. III^v-IV^r.

¹⁸ Neavând încă acces la un exemplar din lucrarea lui Toma Teofan Eleavulkos citată de Pandele Olteanu și Mircea Păcuraru, lăsăm identificarea sursei părții catehetice pentru o cercetare viitoare.

¹⁹ Manuscrisul **Pravilei alese** păstrează o însemnare scrisă de mâna lui Varlaam, care notează ziua întronizării sale ca mitropolit al Moldovei (23 septembrie 1632), predica ținută cu această ocazie și prezența lui Meletie Sirigul la acest eveniment.

²⁰ Marginal: $\lambda\ \omicron\mu$ [= Psalom] 120.

sâmt svintele învățături a celor șapte săboară, spre carile-i întărită și întemeiată măgura cea mare, Beseareca ce să cheamă Sionul. Cum scrie la Psalm²¹ «Ca muntele Sionului nu se va doborî în veaci» Πκο γορα σιον× νεπορι∞ατκΣ ω∞ πηκκ.²² Acest «Sion» iaste Beseareca carea iaste întărită spre ceale șapte măguri, cum scrie Svânta Scriptură:²³ «Și-ț voi da 12 pomi cu de toate fealiurile de poame și atâtea izvoară de vor cură miare și lapte.» Aicea arată la vedea învățaturile svinților apostoli ce-au dat Besearecii. „Și iară-ț voi da», zice, «7 măguri foarte mari». Oare carile vor să fie astădzî altele, fără ceale 7 săboară ce-au fost a toată lumea?»²⁴

La 1644, Biserica Ortodoxă avea deja **Mărturisirea ortodoxă de credință** a mitropolitului Petru Movilă, care fusese validată la sinodul de la Iași, dar la fel de importantă în definirea față de inovațiile Reformei era păstrarea și respectarea tradiției: „Ferice de ceia ce le vor mirosi acealea flori spre mântuînța lor, iară amar - celor ce le vor puți spre perirea lor, cum sâmt o samă de oameni, de nu le place miresma acelora flori scumpe, ce-au răsădit Dumnedzău într-aceale 7 măguri și le-au adăpat cu aceale izvoară dulci și scumpe - învățaturile svinților apostoli, ce dzic că nu stau bine tocmealele și ustavurile Besearecii, cum sâmt posturile și alte obiceiaie, ce am deprins de la Beseareca Răsăritului, carea iaste Sionul.»²⁵ Aceste hotărâri ale celor șapte sinoade ecumenice primesc un caracter inviolabil: „Nice să îndrăznească cineva a muta vreunele de aceastea, ca nu cumva să cadză den nălțimea acelora măguri, după cum scrie Pravila Svintilor Apostoli, 69 de capete: «Oricare episcop sau preot sau diacon sau țârcovnic sau cetet sau peaveț pre svintele posturi de nu va posti sau miercurea și vinerea să fie lăpădat den cinstea sa, iară, de va fi mirean, să fie afurisit»,»²⁶ formularea fiind reluată și mai clar puțin mai încolo: „Așjdere și în 12 capete a Svântului Săbor de la Gangra [sic!], pre aceasta tocmală au dat învățatură: «Oricine din clirosul Besearecii fără de vreo nevoie sau boală a trupului, de să va înălța cu firea și cu mândriia lui, va dezlega niscare dzile de post, de carile

²¹ Marginal: τ∞∞. [= la fel, idem] 124.

²² În slavonă: „Că muntele Sion nu se va clătina în veac”.

²³ Marginal: 3 εζδρ∞ [= Ezdra], glava 2.

²⁴ **Șapte taine**, p. 311-313.

²⁵ **Idem**, p. 314-315.

²⁶ **Idem**, p. 315-316.

ferește Besearca sau de va gândi în firea sa cu gând stătătoriu, cum nu stau bine niscare lucruri, de carele s-au tocmnit și s-au dat Besearcii de la svinții apostoli și de la ceale 7 săboare, acela ca să fie anatema».²⁷

Privită din acest punct de vedere, **Șapte taine** se dovedește a fi un pandant al **Răspunsului împotriva catehismului calvinesc**: dacă prima este o polemică cu **Catehismul calvinesc**, cea de a doua este o afirmare sistematică a tradiției Bisericii Ortodoxe în funcție de cele șapte taine. În ambele, însă, se apelează pentru susținerea argumentației la tradiția patristică.

Interpretată din acest punct de vedere, tipăritura ieșeană de la 1644 se dovedește o piesă dintr-un mozaic, în lipsa căreia întregul ansamblu pierde din profunzimea și dimensiunile lui.

²⁷ *Idem*, p. 316.